

HRVATSKI LATINISTI O DJELU IVANA GUNDULIĆA*

BRANIMIR GLAVIČIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 886.2.09:873.09:929 Gundulić, I.
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 1992-07-09
Received

Hrvatska je književnost XV-XIX-og stoljeća znatnim dijelom dvojezična, hrvatsko-latinska, s tim da je latinski udio u nekim periodima bio čak istaknutiji. Između hrvatskoga i latinskog jezika nije dolazilo do većeg suparništva i netrpeljivosti: hrvatski se upotrebljavao za domaće prilike, a latinski, u književnosti, u prvom redu zato da bi se preko njega kao svjetskog jezika strana javnost informirala o našim problemima i duhovnim dostignućima. Latinisti su, i oni koji su pisali isključivo latinski, s velikim simpatijama i ponosom gledali na književno stvaralaštvo svojih sunarodnjaka na narodnom jeziku. To je najbolje došlo do izražaja u jednodušnim pohvalama djelu Ivana Gundulića što ih čitamo u latinskim bio-bibliografskim priručnicima XVIII-og stoljeća iz pera Ignjata Đurđevića, Sebastijana Slade i Serafina Crijevića.

Djelo Ivana Gundulića od samog je početka pobuđivalo iskreno divljenje i duboko poštovanje ne samo njegovih suvremenika. Gundulić je jedan od onih rijetkih sretnika u povijesti književnosti koji su rano i trajno stekli renome klasika, sačuvali ga u kasnijim stoljećima i dapače veoma uvećali prerastajući u razdobljima krupnijih previranja i sazrijevanja u istinske velikane i neprijeporne predvodnike svojih naroda. Zahvaljujući upravo takvoj dimenziji, kasnija neka drugačija vrednovanja njihova književnog djela nisu mogla naškoditi cjelokupnoj veličini i slavi njihovih autora. Nisu naškodila Homeru, nisu naškodila Vergiliju, nisu naškodila ni Gunduliću. Gundulić je svoju reputaciju stjecao brižno, i rekao bih, promišljeno - stvarajući zdušno, nadahnuto i uspješno u najtraženijim vrstama i žanrovima svoje sredine i svoga vremena. U njegovu opusu nema promašaja. Stvorio je *monumentum aere perennius* i s pravom zaslužio da ga u velikom broju slave generacije samih književnika i hrvatskoga i latinskoga jezičnog izraza. O ovima posljednjima bit će govora u mojem osvrtu nakon sljedeće preambule koja mi se ne čini suvišnom za bolje razumijevanje teme koju sam odabrao.

*Referat održan na međunarodnom znanstvenom skupu "Život i djelo Ivana Gundulića", JAZU, Zagreb-Dubrovnik, 17-20. svibnja 1989.

Hrvatski latinisti dio su hrvatskog naroda i hrvatske književnosti, a latinski je jezik stoljećima bio istaknuti, u nekim periodima čak istaknutiji dio mnogostruko izražene hrvatsko-latinske dvojezičnosti. Između hrvatskoga i latinskog jezika, za cijelo vrijeme dugotrajne koegzistencije i tijesne suradnje, nije bilo suparništva ni netrpeljivosti - osim pojedinačnih obostranih istupa početkom humanizma odnosno svršetkom neoklasicizma, dakle u vrijeme kad je latinski bio neprikosnovenim medijem u internacionalnoj razmjeni duhovnih dobara ili kad je to već u znatnoj mjeri prestajao biti. Područje djelovanja život je dobro razgraničio pa upotreba jednoga ili drugog medija nikada nije bila sporna ni iznenađujuća. U pravilu, dvojezičnost u nas nije bila plod afektacije ni intelektualna paradiranja, nego rezultat racionalna odabira u službi praktičnih ciljeva: hrvatski se upotrebljavao za domaće prilike, a latinski, u književnosti, u prvom redu zato da bi se preko toga jezika kao svjetskoga strana javnost informirala o našim problemima i duhovnim dostignućima. Svjesni činjenice da im materinski jezik, za razliku od većih i razvijenijih evropskih naroda, neće ni u kojoj mjeri omogućiti komunikaciju sa svijetom kojemu su oduvijek bili okrenuti i kojega su bili dio i željeli to ostati, Hrvati su duže i tješnje prionuli uz latinski koristeći uz to njegovu internacionalnost za isticanje svoje samosvojnosti kojom su se veoma ponosili. Imajući to u vidu, lakše je razumjeti onaj entuzijazam i superlative kojima su latinisti popraćivali upravo pojavu hrvatskih djela svojih sugrađana. Tako, naprimjer, pišući Marulićevu biografiju, Franjo Božićević Natalis nabraja u jednom odjeljku njegova latinska djela bez ikakve opaske znajući da jesu ili da će biti dostupna vlastitoj ocjeni stranih čitatelja, dok o *Juditi*, suprotno stila takva kataloga, dodaje ovakav, emocionalno obojen sud: "Povijest Juditina, ukrašena ilirskim (tj. hrvatskim kako stoji u Marulića) ritmom i umjetnički prepjevana, tako da oni koji su vješti tomu jeziku ništa milije ni draže od toga ne mogu pročitati".¹

ILI, izuzetnost teških prilika u domovini, s jedne strane, a s druge, visoki rezultati naših ljudi u znanosti i književnosti - koje, što je vrijedno napomenuti, nacionalno svjesni Bošković smatra, ne dvoumeći se nimalo, našim stvaraocima bez obzira na sredinu u kojoj su djelovali - ponukali su ga da u glasovitu svoju astronomsku poemu *O pomrčinama*², što ju je dovršio i tiskao u Engleskoj, uz zanosne stihove o rodnome gradu unese i opširniji komentar namijenjen strancima, ovakva sadržaja: "Premda smo sa svih strana okruženi krajnje neobrazovanim barbarima, s najvećim marom njegujemo i ozbiljnije discipline i, napose, plemenitiju književnost, kako u latinskom tako i u ilirskom jeziku kojim govorimo kod kuće...", pa navodi poimence niz znanstvenika i književnika, i svojih suvremenika i predhodnika: matematičara i fizičara Marina Getaldića, numizmatičara i bizantologa Anselma Bandurija, polihistora Stjepana Gradića, pjesnika i filozofa kojemu je pisao stručne komentare Benedikta Staya i njegova brata Kristofora, govornika i pjesnika Rajmunda Kunića, pa Ignjata Đurđevića

¹*Historia Iudit, rhythmis Illyricis exornata ac concine translata, adeo ut in eadem lingua periti nihil gratius nihilque acceptius legere queant.*

²*De solis ac lunae defectibus*, London 1760. Bošković je priredio još tri izdanja: mletačko 1761, rimsko 1767, i pariško 1779.

koga ističe kao hrvatskog pjesnika nadovezujući njegovu djelatnost na "dva izvrsna djela u materinjem jeziku Osmanijadu i Kristijadu" misleći, naravno, na Gundulića i Palmotića. Na koncu spominje svoju braću Petra i Bartola, prvoga kao prevodioca s latinskog i francuskog na "ilirski", te sestru Anu, zapaženu hrvatsku pjesnikinju.³ Tako je, eto, zahvaljujući latinskom jeziku, a iz pera vjerodostojna poznavaoa Boškovića strani svijet dobio pouzdanu informaciju o našem podrijetlu spomenutih uglednih znanstvenika i literata uz pravovremeno ukazivanje na plodnu književnu djelatnost na hrvatskom jeziku u Dubrovniku onoga doba.

Toliko za ilustraciju blagonaklonosti latinista prema stvaralaštvu na hrvatskom jeziku. Primjera ima mnogo i mogli bi se dugo nizati.

Sada prelazim na samu temu svog referata pa ću se u okviru raspoloživa vremena pozabaviti najvažnijim pohvalama što su ih naši latinisti izricali bilo pojedinim Gundulićevim djelima bilo samom autoru unutar onodobnih bio-bibliografskih priručnika.

Izuzetnu, no razumljivu pažnju u doba katoličke obnove pobudile su u Gundulićevih sugrađana *Pjesni pokorne kralja Davida*, tj. onih sedam pokorničkih psalama Davidovih u njegovu slobodnijem prijevodu, *non ad verbum, sed secundum sententiam*, kako to veli Ivan Gradić preporučujući djelo za tisak. Od 11 pohvala u stihu koje su otisnute zajedno s prepjevom šest ih je na latinskom, od kojih su tri anonimne. Evo njihova sadržaja.

U prvom epigramu "Ad auctorem epigramma", anonim među ostalima veli: "Nemojmo govoriti o pjesnicima koji se rađaju na Parnasu ni o pjesmama koje nastaju na njegovoj izvor-vodi. Ti, pjesniče, pjevaš da pobudiš suze, i te suze što ih i sam liješ nadahnjuju te za pjesmu kojoj prepoznajem melodiju: zvuci su to

³U četvrtom pjevanju u bilj. 48 uz stih 857 veli: *A barbarie incultissima undecunque circumsepti, et severiores disciplinas et humaniores in primis litteras diligentissime excolimus tam Latino idiomate quam Illyrico, quo domi utimur. Omitto vestiores ut Marinum Ghelaldum inter geometras celebrem illo ipso tempore, quo nobilissima facultas a paucis admodum excolabatur; Stephanum Gradium, elegantissimum Latinum poetam eo ipso superiore saeculo, quo usque adeo considerant in Italia humaniores litterae corruptae penitus ac depravatae; Bandurium e Benedictinorum familia tot voluminibus in Gallia editis celebrem, aliosque quamplurimos, qui mihi frustra sese offerunt properanti; unus instar millium esse potest in Latina poesi et omni doctrinae genere Benedictus Stayus, de quo mentionem feci lib. I num. 29, cui et Christophorum, eius fratrem, Latinum scriptorem nitidissimum, et alios quamplurimos iidem adhuc superstites possem adiungere. Sed unum, quem ego quidem plurimi facio, Romae vigentem et notissimum, omnino commemorabo P. Raymundum Kunichium, egregium e nostra societate et oratorem, et poetam, pluribus impressis speciminibus clarissimum. Vernacula autem nostra lingua habemus etiam bina epica poemata egregia sane, Osmaniadem atque Christiadem, et alia quamplurima summi pretii omnium generum, inter quae plura edita ab abbate Giorgio Benedictino plurimum excellunt, qui quidem et Latinis operibus editis hoc nostro saeculo maximam sibi eruditionis famam comparavit. Atque hic mihi haud ita quidem temperare possum, ut domesticam laudem omitam. Circumferuntur enim satis multa elegantissima carmina Petri fratris, quem anno 22 aetatis suae amisimus, incredibilis iuvenem spei, inter quae versiones plures et Ovidii ex Latino et Moliereii ex Gallico Illyricis versibus constriptae celebrantur. Impressa sunt ante hosce duos annos Annae sororis adhuc viventis Illyrica carmina Venetiis, quae iidem satis bene excepta sunt a nostrae linguae cultoribus. Ac inter poemata P. Caroli Rotii, societatis nostrae scriptoris sane non vulgaris, impressa Patavii nitidissimis Comini typis, habentur binae Latinae elegiae P. Bartholomaei Boscovichii, mei et natura fratris, et religioso instituto socii, adhuc superstitis, recusae iterum alibi et habitae inter elegantissima recentiorum scriptorum monumenta; usqueadeo humaniores litteras Ragusini et excolerunt semper et adhuc exolunt cum successu.*

Davida kralja. Jednako kao njegove, i tvoje su pjesme tužne, i tvoje riječi pobuđuju suze" - ističući na taj način adekvatnost Gundulićeva prijevoda izvorniku.

Anonimni pak sastavljač dvostiha "Disticon", sasvim određeno veli priznajući Gunduliću prvenstvo među hrvatskim pjesnicima: "Svojim prijevodom Davidovih psalama dokazuješ da si kralj ilirske pjesme."

Potanje se to objašnjava u drugom anonimnom epigramu koji nosi samo naslov "Aliud", tj. drugi epigram: "Proslavio si materinji jezik jer si psalme tako krasno preveo kao da si se napajao ljepotom na onom istom izvoru s kojega je David crpio svoju pjesmu. Stoga, da se on rodio u tvoje ili ti u njegovo doba, možda bi on radije pjevao na tvojem jeziku."

Sljedeći je epigram sastavio hrvatsko-latinski pjesnik Viktor Besaljić⁴ koji, oduševljen ovim izborom, priželjkuje i potpuniji prijevod psalama iz Gundulićeva pera: "Pjesme što ih je David pjevao na hebrejskom ti, učeni Gunduliću, prevodiš na materinji jezik te nas učiš da oplakujemo svoje grijeha i srca uzdizemo k nebu: naše duše, nekoć pune mrlja i zavijene u tamu, sada već postaju bjelje od snijega. Obznani stoga, božanski pjesniče, u svome gradu i ostala djela toga kralja kako bi se činilo da je u tvojoj osobi sam David sišao s neba."

Jedan je epigram "neospornom prvaku ilirske Kamene" - tako stoji u naslovu - posvetio Vincentius Slavazatus za koga Serafin Crijević⁵ veli da je bio prilično znatan i plodan latinski pjesnik: "Dok je Pitagora zamislio svemir u čijim visinama odzvanjaju zvuci nebeskih tijela koji svojim visokim tonom mogu usmrtiti živa bića, ti, Gunduliću, na materinjem jeziku pjevaš Davidove napjeve koji umilostivljuju višnje bogove i pripitomljuju divlje zvijeri (aluzija na vrhunske mitske pjevače i svirače Orfeja i Ariona). Pogledajmo kolika je razlika: Pitagora ubija žive, a ti činiš blaženima mrtve (jer je grijeh smrt duše)."

Hrvatsko-latinski pjesnik Kristofor Džiljatović, notar Dubrovačke Republike⁶, sastavio je za istu priliku lijepu latinsku odu u kojoj veli: "Poput dobra ratara kojemu zemlja obilno uzvraća, s velikim kamatama, plodove pošto joj je povjerio sjeme, tebi, Bože, Ivan prinosi prvine svog uma, pjesme kralja Davida, što ih je svojim trudom, a uz tvoj pristanak, prenio u domovinsko pjesništvo vješto i vjerno. Njima se ilirski puk uči da preduhitri opravdan gnjev uvrijeđena božanstva. Ivan je tako postupio smatrajući da će ti ti darovi biti to draži što tebi nijedan drugi pjesnik nije draži od Davida. Ti pak učini da se oni, jer pripadaju tebi, sačuvaju za duge vijekke i daj da se Gundulić iz dana u dan sve više trsi da svoju domovinu obogati obilnim plodovima svoga plodnog uma. Neka se kraljica Dalmacije i biser svih gradova što ih plače Jadransko more - Dubrovnik - diči tako znamenitim sinom, neka se, zahvaljujući njemu, takmiči sa Smirnom, a ne ustupa ni pred Mantovom."

Ako smo zapazili, spominju se prvine, a to je u svezi s onim što pjesnik veli u posveti psalama, tj. da svoja prethodna djela "kao porod od tmine u tminah

⁴Isp. o njemu S. Crijević, *Bibliotheca Ragusina* IV 155-156.

⁵O. c., IV 194.

⁶S. Crijević, o. c., I 213-214.

ostavlja." Također, spominjanje Smirne i Mantove, što je aluzija na Homera odnosno Vergilija, hoće da ukaže na Gundulićev epski rad, ali vjerojatno ne na *Osmana*, što je još rano budući da su psalmi sastavljeni već 1620, nego na njegov prijevod Tassova *Oslobođenog Jeruzalema*, o čemu je također riječ u posveti.

Sve su navedene pohvale ispjevane u elegijskim distisima, osim Džiljatovićeve koja je oblikovana u dosta rijetkoj prvoj pitijampskoj strofi, sastavljenoj od daktilskoga heksametra i jampskog dimetra, pa je već s formalne strane ta pjesma važna za povijest antičkih mjera u hrvatskoj latinističkoj poeziji.

Đuro Ferić (1739-1820), jedan od posljednjih istaknutih latinista iz Dubrovnika, ostavio je u rukopisu djelo u pohvalu dubrovačkih pjesnika koji su pjevali na hrvatskom - *Ragusinorum poetarum, qui Illyrica lingua scripserunt, elogija*⁷ - koja sadržava 164 kratka elogija, od kojih ih je devet (od broja 94 do 102) posvetio pojedinim Gundulićevim djelima. Tako *Osmana* uspoređuje s *Ilijadom*, a njegova pjesnika hvali što se odvažio da pjeva na materinskom jeziku i pokaže njegovu snagu.⁸ Za *Pjesni pokorne* veli da je Gundulić svojim i Davidovim plačem oprao grijeh što ih je, i ako ih je, počinio tretirajući prethodno ljubavne teme.^{8a} Od tolikih drama što ih je napisao sačuvale su se, veli, samo tri: *Arijadna*, "Hekata" (tj. "Dijana") i "Ugrabljen Persefona" (o "Dijani" je sastavio poseban elogij); dvije je spasio Bog, a treću tisak, što nije ironično rečeno, nego je u skladu s pjesnikovim riječima iz posvete psalama.⁹ Kao što se rasipni sin, koga si tako živo oslikao, vraća kući ponizno plačući, tako si i ti, Gunduliću, postupio odričući se svojih šaljivih sastava u korist svetih pjesama.¹⁰ Ovjenčao si se slavom prevodeći Tassova Gotfrida, tj. *Oslobođeni Jeruzalem*.¹¹ U svezi s "Dijanom": i u malim stvarima prepoznajemo genija; dovoljno je vidjeti prst pa prepoznati giganta, dovoljan je i

⁷Rukopis se čuva u biblioteci Male braće u Dubrovniku, br. 127 (Brlek). Iste elogije Gunduliću sadržava i rukopis *Osmana* biblioteke dubrovačkog sjemeništa.

⁸*De poemate inscripto Osman*

Osmani dum fata canit miseranda tyranni
Gundula, quid valeat patria lingua docet.
Illyricis namque ausus epoe tractare Camaenis
Posse novam nasci spem dedit Iliadem.

^{8a}*Eiusdem de septem psalmis Davidis*

Si qua in amatoris commissa piacula, fletu
Davidis atque suo Gundula persolvit.

⁹*Eiusdem de tribus dramatis*

De tot dramatis, quae scripsit Gundula, restant
Haec: Ariadna, Hecate raptaque Persephone.
Temporis haud potuit rapere has iniuria, quare
Haec dea et haec, praele tuta Ariadna sat est.

¹⁰*Eiusdem de Filio Prodigio*

Ut patrias prodegit opes hic, Gundula, natus,
Quem tu adeo graphicis pingis imaginibus;
Redditus ad frugem patrii penetralia tecti,
Cum multis simplex fletibus ingreditur.
Et tu rem similem praestas modo, namque iocosa
Mutasti sacris carmina carminibus.

¹¹*Eiusdem de Armida et Rinaldo ex Torquato Tasso*

Ut te laurigeri Odrysius rex ille corona,
Cuius fata canis tristia, praepedit,
Sic te nunc alia ornaret Goffredus, ab ovo
Si pia Tassiani carminis arma canis.

Endimion (tj. Dijanin ljubimac) da prepoznamo Gundulića.¹² Slavu toskanskog vojvode Ferdinanda još je trajnijom učinio Gundulić pjevajući o njemu u hrvatskoj pjesmi.¹³ Osvrnuo se i na "Sramežljiva ljubovnika" iako su mu - veli - i odvažan i plašljiv ljubavnik strani.¹⁴ U posljednjem elogiju tješi pjesnika za bol što ju je izrazio pjesmom "U smrt Marije Kalandrice", jer da dotična nije sva umrla, nego je samo odložila svoje smrtno tijelo, zbog čega može biti sretna.¹⁵

Svi su elogiji sastavljeni u elegijskom distihu, a što se tiče sadržaja, po nekim izrazima¹⁶ rekao bih da se Ferić prije poslužio - bar kad je riječ o Gunduliću - biografskim zbornikom Ignjata Đurđevića nego, kako neki misle, onim Sebastijana Slade-Dolcija.¹⁷

Najveće pohvale čitamo, što je i razumljivo, iz pera Gundulićevih sugrađana, a također je razumljivo da pjesnikovu slavu u 18. stoljeću najviše pronose upravo latinisti, jer je u to doba latinizam u Dubrovniku još jednom u snažnom, čak naj snažnijem procvatu, s impozantnim brojem istaknutih stvaralaca u lijepoj i stručnoj književnosti. U ovu pripadaju i tri glasovita bio-bibliografska priručnika kakvi su, raznih namjena i profila, postojali u Hrvata već od 15. stoljeća, a svi su do kraja osamnaestoga bili pisani na latinskom jeziku.

Prvi je, između g. 1712. i 1716, sastavio već spomenuti Ignjat Đurđević pod naslovom *Vitae et carmina nonnullorum illustrium Rhacusinorum*, što se danas kraće naslovljava *Vitae illustrium Rhacusinorum*.¹⁸ U članku o Gunduliću¹⁹ navodi se da je bio u naponu stvaralaštva početkom seicenta i da je među svim pjesnicima bio, po obrazovanju i briljantnosti svojih pjesama, neosporno prvi - *facile princeps*, kako već stoji u naslovu Slavazatova epigrama, a što će se i poslije ponavljati. Ističe da je mnogo prevodio s latinskog i talijanskog, ali da je mnogo, i još bolje, pisao izvorno. Tiskao je *Arijadnu*, *Suze sina razmetnoga*, od čega, veli, nema ništa živopisnije te *Pokorničke psalme Davidove* i *Pjesmicu o Bogu*, posve kratko, ali maksimalno jasno dajući sukus teologije. Ostala djela samo nabraja i ni riječju ne

¹²*Eiusdem de Endymione et Diana*
Sufficit et digitus, valeas ut nosse Gigantem,
Gundula, te ut noscam, sufficit Endymion.

¹³*Eiusdem de Ferdinando, magno Etruriae duce*
Ferdinande, tuos licet incluta fama triumphos
In terras late sparserit Illyricas;
Ut tamen extaret monumentum firmius aere,
Effecit patriis Gundula carminibus.

¹⁴*Eiusdem de Amante pudibundo*
Audax qui loquitur, timidus qui scribit amores,
Utraque ab ingenio res aliena meo.
Si tamen alterutro peccandum, littera peccet,
Dummodo Gunduleis sit mihi scripta notis.

¹⁵*Eiusdem in funere Mariae Calandriae*
Faemina, quam tanto plorasti pectoris aestu,
Gundula, ne doleas, integra non perit.
Quin hoc, quod perit, vel lucro apponere posses,
Nam pars, quae fuerat lutea, deposuit.

¹⁶Npr. "Živopisan prikaz sina razmetnoga", "Tassoov Gotfrid" i dr.

¹⁷V. G o r i a n, "Posljednji hrvatski latinisti iz Dubrovnika", *Živa Antika* 21/1971, sv. 1, str. 325-334, napose 329.

¹⁸Objavio P. K o l e n d i ć, *Biografska dela Ignjata Đurđevića*, Beograd 1935.

¹⁹O. c., str. 45-46.

komentira: "Galateju", "Dijanu", "Armidu", "Posvetilište ljuveno", "Prozerpinu ugrablenu", "Čereru", "Kleopatra", "Adona", "Koraljku od Šira Bonarellijevu", pa Tassova Gotfrida (tj *Oslobođeni Jeruzalem* prema Gotfridu Bujonskom). Mnoga od tih, veli, više ne postoje, jer su mnoge knjižnice i zbirke uništene u potresu i požaru. Posebno ističe ep *Osman*. Iznenađuje međutim da *Dubravku* uopće ne spominje. Kako u svojim biografijama donosi i mišljenja suvremenika o pojedinim piscima, u svezi s Gundulićem ponavlja onaj latinski dvostih i hrvatski četverostih nepoznatih autora iz pohvala *Psalama*. Na koncu smatra za potrebno da naglasi da je *Arijadna* nastala godine 1632, i to je jedina godina koju spominje.

Sebastijan Slade tiskao je svoj zbornik pod naslovom *Fasti litterario-ragusini* u Mlecima 1767. Njegovi su članci općenito kraći nego Đurđevići, pa tako i onaj o Gunduliću, o kome donosi samo ove dvije vrijednosne konstatacije, obje, uostalom, već čuvene i opće prihvaćene: da zauzima prvo mjesto među ilirskim pjesnicima i da nitko drugi nije tako lijepo i profinjeno pisao. Djela su mu, veli, "Prozerpina ugrabljena", "Kleopatra", "Posvetilište ljuveno", "Čerera", "Dijana", *Dubravka*, "Galateja" itd., ali nisu objavljena kao ni *Osman*, no obrazovani ih ljudi ipak mnogo čitaju. Tiskao je u Mlecima 1620. (uzima godinu iz posvete) *Pokorničke psalme*, što ih je prepjevao na ilirski, i 1622. *Suze sina razmetnoga*. U Anconi je 1633. tiskao tragediju *Arijadnu*. Poemu u slavu velikog toskanskog kneza Ferdinanda također nije objavio, ali se i ona ipak čita kao i jedna ili dvije knjige, odnosno pjevanja Tassove poeme što ih je preveo na ilirski. Umro je 1638. s pedeset godina.²⁰

Četrdesetih godina 18-og stoljeća nastala je opsežna *Bibliotheca Ragusina* Serafina Crijevića²¹ u kojoj je Gunduliću posvećeno znatno više prostora nego u spomenutim zbirkama. Autor veli²² da je Gundulić veoma čuven pjesnik koji je ilirskom pjesmom stekao izvrsno ime i vječnu slavu kod suvremenika i potomstva tako da se uzima da je dostigao Vergilija i s punim pravom zaslužio da ga smatraju prvakom ilirskih pjesnika, ponavljajući ono *facile princeps*,²³ kao što je Vergilije prvak latinskih. Ističe njegov talenat, mar i obrazovanost i veli da ga ne treba posebno hvaliti jer u njegovu pohvalu najbolje govore sama njegova djela.

Kao duhovna osoba spominje, razumljivo, na prvom mjestu sedam pokorničkih psalama Davidovih prepjevanih na ilirski i tiskanih u Mlecima. Koliku je slavu time stekao, svjedoče zajedno otisnute pohvale od kojih navodi tri latinske: anonimni dvostih te Besaljićev i Slavazatov epigram. *Suze sina razmetnoga* sastavio je prema *Evangelju*, prepjevao na ilirski i objavio u Mlecima 1622. Djelo je više puta tiskano, a posljednje je izdanje priredio 1703. u Mlecima Bartolomeo Occhi. Djelo je autor posvetio svomu dundu Jeru Dživa Gundulića. Dijeli se na tri knjige ili, kako sam veli, na tri plača s ukupno 222 kitice. To znamenito djelo, nikad dovoljno nahvaljeno, jasno svjedoči o snazi ilirskog pjesništva, o pobožnosti, obrazovanosti i učenosti njegova autora. Tiskao je i

²⁰O. c., str. 33.

²¹Objavio S. K r a s i ć, Zagreb (JAZU), I. sv. 1975, II-III. sv. 1977, IV. sv. 1980.

²²O. c., II 239-232 i IV 86.

²³O. c., II 229.

omanju pjesmu o Bogu, *Poematium de Deo*, za koju veli, ponavljajući Đurđevićev sud, da je kratko i jasno izložio sva važnija teološka učenja i pouke. Spjevao je pjesmu o poljskom kraljeviću Vladislavu, o njegovim junaštvima u ratu protiv Turaka, pa navodi sud Stjepana Gradića o Gunduliću što ga je izrekao u svom životopisu Junija Palmotića²⁴: da se proslavio pisanjem prvorazrednih drama, oplemenio dubrovačko kazalište i napisao znamenitu poemu o spomenutom kraljeviću. Dao je u tisak *Arijadnu* god. 1632. Tiskao je i *Prozerpinu ugrabljenu*, no mnoge drame nije tiskao, pa ih navodi ovim redom: "Galateja", "Dijana", "Armida", "Posvetilište ljuveno", "Ćerera", "Kleopatra", "Adon", "Filida", *Dubravka*, latinski *Sylvana pastoralis* (to je jedino djelo kojem navodi hrvatski naslov), zatim je preveo na ilirski Širu Bonarelijevu i prepjevao na ilirski Gotfrida Torkvata Tassa.²⁵

Nadalje Crijević veli da je Gundulić spjevao još mnogo drugih pjesama razna sadržaja, od kojih su se neke sačuvale, a neke su - tu ponavlja Đurđevićev navod - propale kad su privatne knjižnice i sve privatne zbirke bile uništene u onom velikom potresu i izgorjele u požaru.

Međutim, obrazovani ljudi više od ostalih njegovih djela hvale epsku poemu pod naslovom *Osman* koja mu je donijela prvenstvo među ilirskim pjesnicima te ga svi slave kao drugog Vergilija. Spjevao ju je god. 1621. Sadržava 20 pjevanja, ali dva, četrnaesto i petnaesto, nedostaju: uništena su po državnoj odluci jer su se u njima, kako kažu, nedovoljno oprezno prikazivale turske prilike. Postoji dakle 18 pjevanja s 2.607 kitica. Božo Boždarović (dubrovački plemić iz 17-og stoljeća) bio je odlučio tiskati to izvanredno djelo, ali kad je primjetio da je krnje, a ona dva pjevanja nigdje nije mogao pronaći, odustao je od svoje odluke.

No, koliko je god djela Gundulić napisao, toliko je pohvala doživio. Njihov broj, raznovrsnost, birani stil, izbor riječi, snaga rečenice i dubina misli pobuđuju divljenje i dokazuju da je naš pjesnik bio zdušno i trajno zaokupljen pisanjem pjesama. Postigavši za života besmrtnost, umro je 8. prosinca 1638. Toliko Crijević.

I na koncu, spomenimo da su latinisti, mahom Dubrovčani, i na taj način iskazali poštovanje Gundulićevu djelu što ih je nekolicina prevodila ili se bavila mišlju da prevede njegova *Osmana* na latinski. Prvi se toga prihvatio slavni prevodilac Homerove *Odiseje* Brno Džamanjić (1735-1820), ali je preveo samo 36 stihova iz petog pjevanja.²⁶ Pokušao je to i nenadmašivi improvizator i briljantni stilist Marko Faustin Galjuf (1765-1834), koji je bio uvjeren da će time postići

²⁴O. c., II 302.

²⁵Uočavamo pritom neke omaške i nepreciznosti: Filida i Šira, a riječ je o jednom djelu te ne spominje koliko je Tassovih pjevanja preveo.

²⁶Taj je odlomak (*Osman*, V 21-56), smatrajući ga vrlo uspješnim, uvrstio poslije B. Getaldić u svoj prijevod *Osmana*. Dodajem također da u svojim pjesničkim poslanicama potiče sugrađane Pjerka Sorkočevića i Džanluku Volantića da se potrude oko Gundulićeva *Osmana*: prvoga, da ga dopjeva jer ga je Gundulić ostavio nedovršenim ("quod Gundula liquit imperfectum opus Osmani, tu perlice", *Ep.* IV 132 i d.), a drugoga, da tiskom objavi taj velebni spjev ("grandiloquum epos"), tako plemenit i tako rijedak dar Muza ("tam nobile tamque rarum Pieridum munus"), dostojan Homera ("Moconio carmine dignum") - *Ep.* XI 5,7-8, 13.

veću slavu nego Cesarotti koji je upravo preveo *Ossiana*, ali svoju namjeru iz nedovoljno poznatih razloga nije ostvario.²⁷ Konačno je to pošlo za rukom Blažu Getaldiću, neko vrijeme vladinu savjetniku u Zadru, koji je u heksametrima preveo cijela *Osmana* i tiskao ga s opsežnim latinskim predgovorom u Veneciji 1865. Međutim, raspravljanje o njegovu prijevodu prelazi okvir moga referata i zaslužuje da bude predmetom zasebne studije.

O hrvatskim latinistima, dakle, u svezi s djelom Ivana Gundulića za ovu priliku eto toliko.

²⁷Kako je bio dugo odsutan iz domovine, vjerojatno je imao jezičnih problema. Isp. i Đ. K o r b l e r, *Djela Điva Frana Gundulića*, Zagreb 1938³, "Predgovor", str. 94.

*Branimir Glavičić: CROATIAN LATINISTS ON THE WORK OF
IVAN GUNDULIĆ*

S u m m a r y

Croatian literature from the 15th to the 19th century was to a large extent bilingual, Croatian-Latin, and at certain points during this period it was the Latin component that held the position of prominence. No pronounced rivalry or intolerance took place between the Croatian and Latin language: the first was aimed at a home audience whereas writers primarily employed Latin to inform foreign audiences about the problems and the spiritual achievements of Croatia. The Latinists, as well as those who wrote exclusively in Latin, looked upon the literary productions in Croatian with sympathy and pride. This found its finest formulation in the acclamations of the work of Ivan Gundulić we find in the Latin bio-bibliographical manuals dating from the 18th century by Ignjat Đurđević, Sebastian Slado and Serafin Crijević.